

FOLIA SELECTA

www.foliasselecta.hu

ELÖLJÁRÓBAN (Tímár Ágnes: Bevezetés Móni Naplójához).....	1
DABÓCI MIHÓK MÁRIA: Szépség járt a földön	3
KUKLAY ANTAL: Papi élet a rács mögött.	11
JACQUES MARITAIN: Rövid értekezés... II. fejezet: A cselekvés	20
FLORILEGIUM – Milyen szépség menti meg a világot? (válogatta és fordította: Varsányi Luca).....	29

Mátramindszent, 2013. január

Elöljáróban

Tímár (Schmidt) Mónika 1937. március 21-én született Budapesten. Érettségi után, bár az ELTE magyar szakára is fölvettek, mégis a Gyógypedagógiai Főiskolára ment.

Még érettségi előtt megismerkedett Tímár Ágnessel és két fiatal társával, akikkel együtt hallgatta Ágitól Szent Benedek Regulájának magyarázatát: Így kezdődött a Boldogasszony Háza Közösségének az élete. Móni hamarosan kérte, „hadd vonatkozzon rá is” a Regula.

Móni 1956-ban öltözött be, csatlakozott „hivatalosan” a közösséghez, a Börzsönyben, egy barátoktól télire kapott kis házban. 1958-ban tett fogadalmat egy másik „kis házban”, a Kelenföldi Pályaudvar közelében.

1960 nyarán államvizsgázott, s az állami gondozott csecsemők egyik otthonában kezdett dolgozni. Ez azonban nem tartott sokáig, mert az 1961. február 6-ai házkutatások és letartóztatások után Mónit kitették onnan. Később figuránsként helyezkedett el.

Tímár Ágnes és társainak letartóztatása után ő lett a kint maradt kis közösség vezetője, elöljárója.

Az élet „szerzetesi jellegének megőrzése, az életfeltételek megteremtése a semmiből, a kihallgatások, megfigyelések idegi terhei, az üldözöttség és fenyegetettség állandó tudata, megfélemlített papok, családtagok, jó barátok erkölcsi nyomása és a compassio mindent átjáró belső szenvedése felőrölte a szervezetét... Naplójának állandóan visszatérő motívuma önmaga felajánlása a börtönben lévőkért...

Az Úristen meghallgatta és elfogadta Mónit.

(Tímár Ágnes: Bevezetés Móni Naplójához).

SZÉPSÉG JÁRT A FÖLDÖN¹

50 éve halt meg Tímár Mónika

1962. december 13-án, a pesthidegkúti Hepatitis Kórház fertőző osztályán búcsúztunk tőle. Az Úr magához vette őt. Hazafelé a buszon sírtam el magam. Klári vígasztalt, s a könnyeken lassan valami szelíd fényesség ragyogott át. Egyetlen napon, egyetlen okból fájdalom és ragyogás?

Ratzinger bíboros gondolatai segítenek eligazodni könny és ragyogás, fájdalom és öröm között. Ő hívja föl a figyelmünket arra, hogy a nagyhétfői liturgiában két egymástól távolinak tűnő szöveg szerepel: az egyik a szenvedő szolgáról szól Izaiás könyvében: „Nem volt sem szép, sem ékes, a külsejére nézve nem volt vonzó.” A másik a Messiásról, a zsoltárok könyvében: „Szébb vagy, mint bárki az emberek közül.” Hogy szerepelhet ugyanazon a napon ez a két szöveg? Hát úgy, hogy az élet igazi szépsége önmagunk odaadásában rejlik.² S azon a decemberi napon ez az odaadás teljesedett be, ez ragyogott át a fájdalomunkon is.

Ennek a ragyogásnak, a minden nehézségen, fájdalomon eluralkodó fénynek a fölfogására készített elő bennünket Móni az előző évek során. Mellette láthattuk, mit jelent *élni*: ismerni, dolgozni, szeretni... „Az ember számára nem élet az – írja Claudel – ha nem cselekszik. Isten, ki magad vagy a tiszta cselekvés, nem tudunk Rólad tanúságot tenni, ha bennünk marad ez a sok felhasználatlan készlet (sajnos túl sokszor ebben a földi létben), ha a homályban tett első tapogatózó lépéseink nem jutnak ki a fényre, azaz, ha nem kezdünk el végre létezni.”³

A Szűzanyáról elmélkedve szinte Claudel gondolatait folytatja Móni: „A Szűz szépsége nem olyan, mint egy szoboré, mely eltúrte, hogy a mester azzá faragja, ami. Az ő szépsége a magé, mely fává terebélyesedett, a rügyé, mely levéllé bomlott, a bimbóé mely virágba szökkent. Isten kegyelme volt a mag, a dús televény, de Mária értelme és akarata az eső, szeretete, készsége a napsugár

¹ C. F. Ramuz: La beauté sur la terre (Szépség a földön) c. regényében egy képzeletbeli lányról ír, mi azonban egy közöttünk élt leányra emlékezünk, „akivel együtt ettünk és ittunk”, és jártuk útjainkat.

² P. Y. Maillard: Quelle beauté sauvera le monde? Une réflexion sur l'art chrétien. (Milyen szépség menti meg a világot? Gondolatok a keresztény művészetről) In Nova et Vetera, 2008/2. 199-216. o. Továbbiakban: YM. A tanulmányból vett részleteket Varsányi Luca fordította.

³ i. m. 201. o.

– *s az eső és napsugár is életfeltétel a magnak.*”⁴ Ő friss belső lendületével igyekezett kiteljesíteni adottságait, lehetőségeit. „Úgy szeretnék olvasni, olvasni, olvasni... Mennyire kell tudni fiatalnak lenni, lángolni, állandóan frissnek és nyitottnak lenni! Épp ma olvastam Prohászkanál arról, hogy ez állandó, megfeszített munkát kíván, kiemelkedni 'a szürkeségből és kelletlenségből'.”⁵ Ezzel a készséggel van jelen a főiskolai előadásokon: „Két fejlődéstan előadás között vagyok. Tele vagyok áhítattal. Mennyi titka lehet az Úristennek, ha az anyag törvényei is ilyen bonyolultan finomak. Sok, sosem szűnő erőfeszítést kíván szellemi embernek lenni... Azt hiszem, nem csak alázatosság kell hozzá, de komoly aszkézis is, ami kifejleszti a szellemi érzéket.”⁶

Az Úr bízott Móniban, ebben a fiatal leányban, hogy meghallja szavát, fölfedezi a nevelő, formáló szeretetet mindenben, ami csak körülveszi. Móni nagyon szerette ezt a teremtet világot: „Nem tudom elképzelni, bárhová emelne is Isten kegyelme, hogy többé ne lássam, ne szeressem a napot, a havat, a friss, kemény tavaszi szelet, melynek nekifeszül az ember és szembefut vele, a fákat, mikor 'nem becsukomot' játszanak, a futásokat, nem valami után, csak a mozgás szépségéért, ritmusáért, öröméért. Én szeretem ezt a földet, és szeretem a testemet is, szeretem, ha izmaim megfeszülnek, hogy rugalmasak és hajlékonyak, és szeretem, ha olyat csinálok, ami minden erőmet igényli, mert olyankor minden figyel bennem, minden szolgál, a vér pont oda folyik, ahová kell, minden sejt felébred és készen áll.”⁷

Ezt a készséget dicséri benne visszaemlékezésében Gyurkovics Tiborné, Marika is: „Mónika 'más minőség' volt, mint a többiek. Szinte mintha nem is érintette volna meg az eredendő bűn következménye, 'az értelem elhomályosulása s az akarat rosszra-hajlósága'... Mindent nagyon jól, a legjobban cselekedett: a hajviselet, a ruházat megválasztásától kezdve az életáldozat teljes föl vállalásáig. A tanulást, a munkát, a szerzetesi engedelmességet... az átadottságot...” Marika furcsán azzal fejezi be visszaemlékezését, hogy az ilyen lényeket „inkább gyönyörködésül kaptuk, mint követendő példa gyanánt.” Valóban nem azért kaptuk, hogy külső megnyilvánulásaiban utánozzuk. Úgy gondolom inkább olyan „edzőtársként” adta az Úr, aki velünk, mellettünk „fut vagy úszik”, hogy segítsen belőlünk is kihozni a tőlünk telő, elvárható legtöbbet. S mivel a Gondviselés megőrizte

⁴ Mónika naplója - Egy szerzetesközösség élete az üldöztetés éveiben. Bp. Vigilia, 1990. 32.o.

Továbbiakban: Mn. A könyv megjelent franciául, németül és olaszul is.

⁵ i. m. 33-34. o.

⁶ i. m. 44. o.

⁷ i. m. 60. o.

naplójának nagy részét, ma is lehet „edzőtársa” olyanoknak is, akik személyesen nem ismerhették. Ezért olvashatjuk e szép sorokat egyik mai testvérétől: „Móni nekem ma is az életet jelenti. Mérhetetlenül hálás vagyok az Úristennek, hogy megőrizte ezeket a feljegyzéseket és Gondviselésének köszönhetően Móni naplóját ismerhetjük és élhetünk belőle. Olyan ez a könyv, mint egy tiszta forrás, mint egy biztos támpont... Móni szavaival élve ’nagy örömök járnak a szívemben’ mindig, amikor kezembe vehetem, és bárhol felütve olvashatok belőle.” Móninál „minden oda ment, ahová kellett”, így lehet az élete iránymutató, sugárzó rend ebben a fölfordult világban.

Minden, a tanulás, a szolgálat kiteljesítésére vonatkozó vágyát az egyre erőteljesebb alap-vágya mozgatta: tudatosan teremtményként élni a Teremtő és Megváltó előtt. „Te tudod – mondja Urának – hogy milyen boldog vagyok, csak Te, mert én nem. Egyszerűen nem bírják naphoz nem szokott szemeim ezt a fényes ragyogást, hogy itt vagy, velem vagy... Hogy is tudnak élni Nélküled? Szegény, napfényt nem látott emberek!”⁸ Egészen átadja magát az átformáló fénynek, a kegyelemnek: „Kezdem-e már sejteni, mi az alázatosság? Ösztöneim mélyéig nyúló eleven erő, mely egészen átformál? Mely visszaforgatja bennem ezt a feje tetejére állított világot, s mindent a maga helyére rak. Engem is.”⁹

Móni önátadása egyre mélyebb, hálája egyre teljesebb: „Uram, nem tudom, hogy köszönjem meg, hogy itt lehetek! Nem természetes, egyáltalán nem! A könnyek a szívemből esnek ki, olyan végtelenül boldog vagyok. Uram, hogy köszönhetném meg? Oly szép a Te világod, és annyira más. Mindig csak Reád gondolok. A percek tömjén szemecskéi Előtted égnek. Gondolataimban a Te szavad kondul meg. Cselekedeteimnek Te vagy alfája és ómegája. A világ a Te mosolyod, s minden emberi szeretetben a Te szereteted ömlik belém.”¹⁰ Igyekszik az emberek, társai, ismerősei felé közvetíteni mindazt, amit kapott: „Uram, hogy szerethetnék még jobban? Kérj tőlem, elébe futok minden kérésednek. Uram, tudom, hogy engem magamat is tartanod kell, hogy én a magam lábán megállni nem tudok, mégis nyugodtan zörgetek az Atyánál, mindenkiért, sokakért, mert a Te kincseidet ajándékoztad nekem, és a Te szíveddel szeretek, s az végtelenül tág. Így nagyon gazdag vagyok.”¹¹

1959 novemberében a szenvedésről elmélkedik. Ekkor írja le a rá annyira jellemző sorokat: „Nem hiszem, hogy a szenvedéstől jobban növekednék, mint a

⁸ i. m. 42-43. o.

⁹ i. m. 51. o.

¹⁰ i. m. 62-63. o.

¹¹ i. m. 72. o.

szeretettől. Különbösen sem akarok növekedni vagy nem növekedni, csak odaadni magam.”¹² És odaadja magát minden pillanatban, ahogyan a pillanat feladata kéri.

Móni nem olvasta D. Pannau, az École du Louvre igazgatójának imáját egy kartonból készült szicíliai feszület előtt: „Egyáltalában nem vagy rémisztő, Fájdalmas Krisztus! Ellőtted állván megrendülök ugyan, de nem esek kétségbe. Gyötrődő Krisztus, Te társammá lettél utamon a remény felé. Tudom, hogy Te tudod, merre haladnak a remény útjai.”¹³ Nem olvasta e sorokat, de ugyanazzal a bizonyossággal állt a reá nehezedő kereszt súlya alatt. A házkutató, társait, lelki atyját letartóztató belügyesek, Gyorskocsi utca kihallgatói, a tárgyalást lefolytatók, a börtön fegyőrei között, a közösség életét tovább vivő, saját életét egy pillanattig sem kímélő készséggel.

„O, Sapientia... Mióta kijöttem tegnap a börtönből, egy dallam bujkál bennem... csak bujkál, csak játszik, nem érek rá gondolkodni, hogy mi is ez, honnan ismerem, de valahogy bearanyozza, összetartja ezt a lihegő napot. Aztán este tízkor, mikor végre egyedül maradtam az autóbuzson, betakaróztam a gallérommal és becsuktam a szemem, egyszerre fölerősödött bennem, testet kapott s kitisztult vonásokkal állt előttem: O, Sapientia... Édes karácsonyi ajándéka! Olyan, mint amikor a kis tulipánok kidugják hegyüket a földből. Lehet nézni, lehet lesni, amint a kis zöld hegy megpirosodik, piros bimbó nő ki belőle, majd széttárva szirmait elmosolyodik... Gyermekre? Emberekre? Minden nap meglocsolom, eléneklem ennek a kis karácsonyi tulipánnak: O, Sapientia... Át- meg átfonja majd ádventemet óaranyával. S talán ezt az egész nagy ádventet is...”¹⁴

1962. május 9-én, miután megtudta, hogy csak 32 sort szabad írni a börtönbe, sőt most „összkezdvezmény elvonás” miatt két hónapig még annyit sem, így reagál a hírre: „Csak 32 sort szabad írni. Először bögttem. Aztán azt gondoltam: feleannyi betűbe tízszer annyi, százszor annyi, ezerszer annyi szeretetet tudok beletenni. Az egész csak felhívás, hogy jobban szeressek, csak felráz, ha elszürkül bennem... Két hónapig se látogatás, se csomag, se levél. Nehezemre esik, hogy ne mondjam azt, hogy disznók... Ó, az életemet is odaadnám! Ez a két hónap színaranyból lesz.”¹⁵

Színaranyból volt mind a hét és fél hónap, melyet még itt töltött a Földön. Teljesen belesimult „Királya, irányítója, alkotója” kezébe. „A lényeg – írja

¹² i. m. 85. o.

¹³ YM 204.o.

¹⁴ Mn 14.o.

¹⁵

1962. szeptember 8-án –, a gyökerekig ható, ösztönt átjáró bizalom és alázatosság. Ne válogassak a sorsok között.”¹⁶ „Tudom, hogy Te tudod, merre haladnak a remény útjai.”¹⁷

Ennek 50 éve. Akkor, 1962-ben november 17-én volt utolsó látogatása a kalocsai börtönben. Tímár Ágnes így emlékezik ezekre a percekre: „A folyosót hosszában két párhuzamos rács osztja meg. Állunk egymástól 80 cm távolságra, két-két fegyőr között, más-más világ szakadékának peremén. Fűlsiketítő láрма zajszintje alatt suttogjuk el, amit fontosnak gondolunk, és amit mindennél fontosabbnak tudunk: hogy a szeretetünk egysége erősebb, mint az élet. A szemed elszakíthatatlanul kapaszkodik belém... a 20 perc elmúlt... Vonszolnak az örök kifelé. Mosolygó Lánykám; a két fegyőr szürke foltja között, a könnyes tiszta arcomkád még nyugtatni próbál: „Holnap kórházba megyek, kicsit besárgultam ne izgulj...” Ennek 50 éve, s te ma is – mindig – 25 éves vagy. Akkor – te is, én is – nehéz heteket éltünk. A szorongó, féltő, bizonytalan, vég nélküli nappalokat a nyugtalan éjszakák kínozó rémálmai követték a süket börtöncellában. A „soros levél” még december közepén sem jött meg, pedig mindenki más már megkapta. A hepatitis kórház zárt körtermében, egyre fogyatkozó reménnyel kétségbeesetten küzdött a halál angyalával az orvosod – virrasztott agóniád mellett Mária és Klári... Míg aztán Lucia napján érted jött, akit a láz Jéukám...kám...kám néven szólított.”

Móni mellett a Közösség létét illetően, az ő szenvedései árán is, olyan biztonság érlelődött bennünk, hogy a „második börtön” idején (1966. tavasztól) a folytatás vagy szétszéledés kérdése föl sem merült bennünk. Élete szelíd, de biztonságos fényt árasztva ragyogott és ragyog ma is sokunk számára.

Példája mutatja, milyen erőt képvisel, ha valaki egyszerűen csak normális. Ha „csak” meg akarja élni teremtményi, megváltott voltát. Ahogyan a fűszálak, madarak... Ember módjára. Tudatosan és belső készséggel. Meglepődve hallottuk annak idején az ügyvéd szavait arról, hogy a tárgyaláson „ezek az egyszerű, fiatal lányok messze a vádlóik fölé emelkedtek”. S ebben Móni volt az első, a példa és nevelő. Elénk élte, hogy ahol egyszerű lét van, ahol élet van, nem a „felsőbbiségek” tiltása vagy megengedése szerint, hanem Isten akaratából, ott szépség van és jóság, ott ragyog a szentség.

Nemrég hallottuk a P.Y. Millard tanulmányát ismertető előadásban, hogy a héber TOV-ot egyaránt lehet jónak és szépnek fordítani. Lehetne Móni életéről úgy beszélni, hogy a természetes és természetfölötti jóságot szemléljük benne.

¹⁶ i. m. 256.o.

¹⁷ YM 204.o.

De mi, ha rá gondolunk, öröm tölti el a lelkünket, s ez már átvezet a szépség birodalmába. Móni egész életéből a szépség sugárzik, az örömet adó valóság, annak fölfogása és megélése, s ezzel a teljes Valóság, a Valóságteljesség megközelítése. Látjuk nála, hogy az egyre ragyogóbb valóság miatt egyre ujjongóbb a lelke, minden szenvedésen át. A lélek fényre született, arra született, ami a legszebb, vagyis a teljes szépségre. Mintha hallotta volna Poupard bíboros szavait: „Szépségtörténetekké kell formálnunk életünket, szeretetünk megnyilvánulásait!”¹⁸ Móni Naplójánál ez a szépség érinti meg az olvasót: „Számomra a Napló Móni saját szavaival élve 'sűrűn folyó szépség'...”, írja főntebb idézett mai testvére. „Egy olyan világban, amelyben nincs jelen a szép, a jó is elveszíti vonzerejét, az igazság pedig kényszerítő erejét”, mondja Millard, s fontosnak tartja idézni Martini bíborost is: „Jobban, mint bármely eszmefuttatás, a szép az, ami által felfoghatunk valamit Isten nagyságából és az üdvösség misztériumából.”¹⁹

Az ötven éve reánk mosolygó fiatal leányra emlékezve ugyanerről ír Unger Ilona: „Mónika minden sora szépség, tisztaság, műveltség, intelligencia, és mindenek fölött transzcendencia.”

Mónit ismerve a szépséggel találkoztunk, s a szépség ismeretében elmélyedve közelebb kerülünk Móni életének misztériumához. Minél tökéletesebben valósítja, bontja ki valaki a saját létét, minél teljesebben engedi, hogy Isten álma megvalósuljon benne, szépség-titka annál ragyogóbb lesz. Szemlélése örömet okoz, közelsége reményt ad, vonz, bátorít és gazdagít. „A szépség nem merő esztetizmus, - írja XVI. Benedek – hanem valami, amin keresztül Isten Krisztusban megnyilvánuló szeretete eljut hozzánk, elbűvöl, magával ragad, önmagunkból való kilépésre készítet, és a mi egyetlen igazi hívásunk, a szeretet felé irányít minket.”²⁰

Dosztojevszkij azt mondta, hogy „a szépség menti meg a világot”. Mi ezt úgy is fogalmazhatjuk, hogy a „Mónik mentik meg a világot”.

Tegyük tartóra ennek a fiatal lánynak az életét, mint legmélyebb szépséget, melyet szomjaz a világ. Ideje jobban megismertetni, hogy hozzá fordulva, segítségét kérve biztonságosabban, örömmel teljesebben haladhasson ki-ki a maga útján.

Ezzel kapcsolatban idézzük egyik gyermekkori ismerősét, Szamosvölgyi Ilut: „Mónit nagyon kevésbé ismertem. Kétszer, talán háromszor találkoztam

¹⁸ i. m. 207. o.

¹⁹ i. m. 208, 199.o.

²⁰ i. m. 215.o.

vele nyolc-tíz éves koromban. Egyszerű, halk, nagyon kedves, finom jelenség volt – mindig mosolygott. Aztán még egyszer találkoztunk – mosolyogva aludt. Közel húsz esztendő telt el úgy, hogy Móniról nem tudtam beszélni senkivel, nem hallottam róla semmit. 1976 októberének egyik reggelén éles telefoncsengést hallok. Szaladok felvenni a telefont, nehogy valaki felébredjen. A telefonban nagyon ismerős, fátyolos hang szól: 'Szervusz, én Mónika vagyok, Tímár Mónika.' Mire én meglepődtem, és mondtam, hogy az nem lehet, mert Mónika meghalt. De a telefon másik végén a hang nem tágitott és mondta: 'Szóljatok hozzám, lehet velem beszélgetni!' Itt vége lett az álomnak, és felébredtem az ébresztő-órára."

Kedves barátunktól, a szociális testvér Vida Katitól kaptam a következő beszámolót: „2010 nyarán kollégákkal és diákokkal Taizében jártunk. Azon a héten sok magyar csoport érkezett oda. Alois testvér, az előljáró egyik délután meghívta a magyar csoportok vezetőit egy kis beszélgetésre Roger testvér szobájába, amelyet halála óta érintetlenül hagytak. Az asztalán a következő dolgok voltak:

XXIII. János pápa breviáriuma, amelyet Roger testvér örökölt meg, s benne bejegyzések vannak, mint pl. Kalkuttai Teréz anyáé;

egy kínai Biblia, amelyből 1 millió példányt nyomtattak a taizéi testvérek, hogy végre olvashassák a kínai hívek; valamint

egy magyar vonatkozású könyv: Tímár Mónika naplója franciául! Ebben is bejegyzések találhatóak, és máig forgatják a képzésben levő fiataljaikkal, akik ebben a szobában gyűlnek össze minden nap egy fél órára. Alois testvér szerint ezt a könyvet minden magyar fiatalnak el kellene olvasnia, hogy bátorságot merítsen belőle. Megkérdezte, hogy nem indították-e még el Mónika boldoggá avatását? Szükség lenne ugyanis a példájára, olyan, mint Kis Szent Teréz."

Egyik mai kismarosi testvére, aki szintén csak a naplóján keresztül ismeri Mónit, ezt írja: „Mostanában kezd összeállni Claire de Castelbajac boldoggá avatási anyaga. Mióta erről szó van, örülök neki. De az van bennem állandóan, hogy Móni is van olyan szent, mint ő.” Kendőzetlen egyszerűség.

Muraközy Nóra az algériai Tibhirine-ből elhurcolt és meggyilkolt trappista vértanúk írásaival foglalkozik. 2012. december 12-én, Móni halála 50. évfordulójának előestéjén megrendülve látta Fr. Christian Lebretonnak, a kolostor újoncmesterének a naplójában (*Le souffle du don – Journal Tibhirine 1993-1996*, Bayard, 2012. 181. o.), hogy olvasmányai között szerepelt Móni levelezéseinek franciául megjelent kötete. Éppen Áginak a kalocsai börtönből küldött leveléből idéz fr. Lebreton: „Ma reggel derűs találkozás X-szel. Este

ezeket a szavakat olvasom Ágnes egyik Mónikához címzett levelében: 'Kevesen tudnak igazán szeretni. Kell tudni türelmesnek lenni, és mélyen tisztelni kell a másik arcát, és csak abban segíteni, hogy vonásai letisztuljanak'. (Monika Tímár: *Correspondance 1961-1962*. Coll. Vie consacrée, No. 11, 1995. lettre 60.)" (Magyarul még nem jelent meg.)

„Nagy öröm volt – írja Nóra – amint ez a számomra olyan fontos, mégis kissé a feledés ködébe veszett Csillag új erővel ragyogott fel... Az Algériában élő trappisták, abban a rendkívüli időszakban, mely vértanúságukat előzte meg, merítették a Magyarországon korábban üldözött Egyház tanúságtevőiből.”

Szent Tamás szerint a szépség három jellemzője az *integritas*, a *consonantia* és a *claritas*: épség, összhang, ragyogás. Móni egész lényével az épség, a teljesség kidolgozásán munkálkodott, illetve ennek kimunkálására adta át magát maradéktalanul a kegyelemnek, önmaga akart lenni, egészen, az, aminek a Teremtő megálmodta. Így ragyog a léte, világosságot árasztva: „Nem akarok semmit, sem Bakonyt, sem Getszemánit, sem imádkozni, sem dolgozni, sem csendben lenni, sem beszélni, csak egészen puha és hajlékony lélekkel szerszámként a kezembe simulni. Csak azt akarom, amit Te. S nem érzem áldozatnak, nem nehéz és nem is képzelem be, hogy nehéz. Csak az nehéz és áldozat, amiből Te kimaradsz. Az én életemből, az én máimból pedig – ez az egyetlen, amit biztosan tudok – nem maradtál ki, s napjaimnak és óráimnak Te vagy a Királya, irányítója és alkotója.”²¹

Ebben a teljes odaadásban tündököl előttünk szépsége minden szenvedésen át. Ezért szeretnénk fölírni a mátramindszenti kerámia emlékoszlopa mellé a zöld fűben elhelyezendő három nagy görgeteg köre a szépség három jellemzőjét, emlékeztesse általuk Móni élete vendégeinket Teremtőnkre, aki maga a Szépség, a Fény, a Ragyogás – amint a szintén drága emlékü Foucoud kistestvér, Heinz Schmitz írta: „Ő a forrása és kútfője minden fénynek. Ő önti mindenbe, a dolgok létének pontos arányában a fényességet... Ő adja az Igazság ismerésének a világosságát, ezt a fényt, mely éltet, tisztává és hasonlóvá tesz és egyesít, mely sugárzik és közli magát és a jó, a nagyobb fény felé hajt.”²²

²¹ Mn 198.o.

²² Schmitz, Heinz: A lét misztériuma a szépség misztériuma, In *Folia Selecta* 5. 1995. szeptember, 14.o.

Kuklay Antal

Papi élet a rács mögött

Körömi cigány híveim számára a legnagyobb meglepetés az volt, amikor megtudták, hogy a plébános úr börtönben volt. Számukra a börtön egészen mást jelent, mint amit mi annak idején átéltünk. Mindenki számára, aki nem volt rabja a fogolytáboroknak a Szovjetunióban, az internálótáboroknak Magyarországon, a kitelepítéseknek és különféle korszakok kommunista börtöneinek, ismeretlen, elképzelhetetlen, amit átéltünk.

Nekünk sem volt fogalmunk a börtönről és a lágerek világáról. Mikor harmadéves kispap voltam Budapesten, szabadulása után bejött hozzánk Balogh Pista bácsi – ő Sárospatakon született – és elhozta a tábori oltárát. Ez egy fából készült koffer, amiben a misézéshez szükséges mini-felszerelések voltak. Ő ezt végig magával vitte a Szovjetunióban, az összes fogolytáboron keresztül, és benne gyűjtötte az úgynevezett dögcédulákat a meghalt magyar katonákról, amiket aztán biciklivel sorra elvitt a hozzátartozóknak, amikor hazakerült. Ezt a tábori oltárt otthagya a Központi Szemináriumban. Nem tudták, mit csináljanak vele, a szentély felső részén volt egy oratórium, oda tették le. Amikor én elkezdtem gyűjteni az emlékeinket Sárospatakon, elmentem és elkértem a pataki gyűjtemény számára, most itt látható a kiállításon.

Szabó Gyurka barátomnak Márokpapiban volt plébános szomszédja Galambos János bácsi, ő elmondta, hogy a bunkerjukat aknatalálat érte, és megsemmisült a tábori oltára. A hadifogságban, 1945 karácsonyán a fogolytársai meglepték egy készlettel. Sikerült ezt is megkapni a Gyűjtemény számára, szintén látható ezen a kiállításon. Volt, akinek egy azsúrozott paplanlepedője volt, abból készült a miseing. Lepedőből varrták a miseruhát és jóddal festették sárgára, rá piros paszomántot hímeztek. Körtefából készült egy szép, míves kehely, és a laboratóriumból csentek egy mércepocharat, az volt bele illesztve. Repülőgépcsavarból esztergáltak egy szép áldoztató szelencét, és nyírfakéregből készültek kis szelencék. Ezek voltak a börtön előtti és utáni kapcsolataim ezzel a kiállítással. Pálós atyától, aki börtöntársam volt, megkaptam a kistarcsai internálótáborban vécepapírra írt Misszálóját. Most itt van a kiállításon azzal a fehér vászonból készült zacskóval együtt, amit édesanyám készített, amire ő hímezte rá a nevemet, mert a letartóztatottaknak tisztasági szereket küldhettek be a hozzátartozók egy idő után.

A kommunista börtönök között sokkal nagyobb volt a különbség, mint a polgári életben egy cigányputri és egy luxuslakás között. Ott megismerte az ember, hogy mi a megaláztatás, és lehetősége nyílt arra, hogy megismerje, megtanulja, mi az alázat. Aki a polgári életben él, van fogalma a jog szilárdságáról, biztonságáról. Ez a kommunizmusban hiányzik. Olvastam a kommunista erkölcsről Leninnek a mondását, próbálom szó szerint idézni: „Erkölcös mindaz, ami a szocializmus győzelméhez vezet”. A szocializmus győzelme tehát egy folytonos forradalom, azaz egy harc, háború. Mi a háború definíciója? A ludovikás börtöntársaimtól tudom, Clausewitz fogalmazta meg: „A háború, rákényszeríteni az ellenfélre akaratomkat.” Ilyen értelemben a kommunizmus egy háború a kapitalizmussal szemben, és ebben a lenini erkölcs szerint minden megengedhető, ami a szocializmus, kommunizmus, bolsevizmus győzelméhez vezet. Minden jogszabály csak polgári csökevény, amit bármikor félre lehet tenni, és le lehet tartóztatni akár a minisztereket is, Kádárt vagy Rajkot, ha a proletariátus érdeke ezt kívánja. A proletariátus érdekeit a párt képviseli, a pártot a központi bizottság főtitkára, tehát egyszemélyes diktatúra az, ami a kommunista ideológia mögött rejlik. Ezt nagyon jól megtapasztalták a kommunizmus vezetői, akik egészen a csúcson ugyanúgy gyűlölettel, irigységgel, féltékenységgel és bosszúval viseltettek egymás iránt, mint bármelyik történelmi időkben az udvari intrikusok.

A kommunista börtön időről időre, helyről-helyre és személyenként változott. Ugyanolyan meglepetés lehetett belülről látni a börtönt Kádárnak, Rajknak, vagy akár Berijának. Az egyik volt vezető kommunista fia mesélte, hogy amikor Rákosinak elmondták, hogy a testvérét Moszkvában kivégezték, arcizma sem rezdült, és azt mondta, ha kivégezték, biztosan megvolt az oka. Ő csak tudta...

Nekem azt mondta a kihallgatóm: „Maguk a nép ellenségei. Nekünk jogunk van magukat megsemmisíteni. Örüljenek, ha életben hagyjuk magukat.” Ezzel a módszerrel az embert rádöbbenítették arra, hogy nem személynek, hanem megsemmisíthető tárgynak tekintik. Minket a Fő utcára vittek, 11 kispaptársammal együtt. Szerencsénk volt, mert akkor a vidéki kapitányságokon, Miskolcon, Szolnokon még kínozták az embereket, sőt az egész pufajkás csoportot arra szervezték meg, hogy Magyarország minden településén néhány embert végigverjenek. Erre kitanították őket, hogyan kell verni. Éjszaka kirángatták az embereket az ágyukból, bevitték a tanácsházára, vagy a rendőrségre, ott megverték, hogy elrettentő példák legyenek, hogy az emberek ne „hőbörögjenek”.

A börtönben voltak görög smasszerek. A görög kommunistákat befogadták és többen börtönőrök lettek. Az egyikük klasszikus mondása volt: „Kellett neked talpadra magyar!” Minket nem vertek a Fő utcán, akkor már az volt a direktíva Moszkvából, hogy csak lázadás, éhségstrájk, vagy szökés esetén lehet testi fenytést alkalmazni. Más kérdés, hogy előfordult, ha valaki ellenállt, vagy szemtelenkedett az ő felfogásuk szerint. Ilyen volt, amikor báró Atzél Bandi édesanyját szidták, a reagálására őt nagyon megverték. Bennünket letartóztatottakat bezártak egyedül egy zárkába, fapriccsen aludtunk. A kezünket ki kellett tenni a takarón kívül, szemben állandóan égett egy lámpa, ha valaki megfordult, vagy a takaró alá tette a kezét, akkor zörögtek az ajtón. Rendszeresen járták a folyosót, a cirklin benéztek, és belerúgtak az ajtóba. Az volt a módszer, hogy két-három nap alatt idegkimerült állapotba kerüljön az ember. És akkor jöttek a kihallgatások, hosszú ideig. Tárgynak tekintették az embert, nem volt neve: egyes lépjen ki, kettes... Nem láthattuk egymást, teljesen elszigetelt volt mindenki.

Mikor lezárult a nyomozás, átvittek a Markóba. Itt teljesen fordított volt a helyzet. A Fő utcán tisztaság volt, a Markóban rengeteg poloska. A cellák 4 x 4,5 métereseek voltak, bitumenesek, bennük szalmazsák, kübli, semmi más. Egy ekkora cellában, nyári 30 fokos melegben huszonketten voltunk. Tízen-tízen két sorban, és ketten még középen, a szalma-vánkosokon, fejtől-lábtól, fél oldalunkon. De nem ez volt a rettenetes, hanem a poloskák, amik ellen nem lehetett védekezni. Felmásztak a plafonra és hő-érzékeléssel ejtóernyőztek, és az ember reggel csak vakarózott, csíptek és rettenetes szaguk volt. Egyszer a Gyűjtőben betettek egy poloskás zárkába. Ott voltam két napig és megkértem az őrt, hagyja égve a lámpát. Több mint százat számoltam meg, amit elnyomtam vécépapírral a falon. A kicsik áttetsző, pergamenszerűek, a nagyok pedig egészen feketék a bennük lévő oxidált vértől. Ez volt a legnagyobb kellemetlenség.

A másik az éhség, mert nagyon gyenge volt a koszt a Markóban. A katonaságtól évente leselejtezett készletet vette át a börtön. Avas szalonna, vízbegríz és avas lekvár volt a börtönkoszt. Mindig éhesek voltunk. A tárgyalás után átvittek a Gyűjtőbe. Ott 2 x 4 méteres zárkák voltak, ebben tizenegyen voltunk. A moszkvai mérce szerint akkor járatták csúcsra a magyar börtönöket, mert amikor az ENSZ nyomására felszámolták az internálótáborokat, a rabok felét hazaengedték, a másik felét pedig bebörtönözték. Hogy hány embert ítéltek el, egyszerűen a magyar börtönök befogadóképessége szabta meg, az imént említett norma szerint. Hogy hány embert kellett kivégezni? Valószínűleg

annyit, amennyi szovjet katona elesett '56-ban. Ahogy tervgazdaság volt az iparban, a bányászatban, a mezőgazdaságban és kereskedelemben, ugyanilyen tervgazdaság volt a „büntetésiparban” is. Megvoltak a kategóriák, hogy mikor, melyik hullámban ki ellen kell „küzdeni”, a gyárosok, a kulákok, vagy a feketézők ellen. Ebbe a sorba tartozott a klerikális reakció is, azzal a különbséggel, hogy voltak ugyan hullámok, de volt egy állandó sztenderd, és hogy mikor hány pap volt internálótáborokban, vagy börtönben, kit engedtek ki, és ki a következő, mind ott volt a fiókokban előkészítve. Csupán a véletlen döntötte el sokszor, hogy milyen megtorlásban részesül a klerikális reakció, hiszen Rákosi nemcsak azt ígérte meg Sztálinnak, hogy győzni fog a választáson, ami persze nem sikerült, hanem azt is, hogy fölszámolja az Egyházat. Tehát elő voltak írva ezek a „tervszámok”. Gondoljuk el, a gépet üzemeltetni, etetni kell, a legénységet foglalkoztatni kell. A nyomozókat, az ügyészeket, a bírókat – beleértve az ügyvédek is, akik közrejátszottak a „duplanullás” ügyek alakulásába, mert ők is az ávó munkatársai voltak –, és a smaszereket is. Azok a kiskatonák, akiket besoroztak és vállalták, hogy ők továbbszolgálnak, választhattak, hogy zöld-, vagy kékávósok lesznek, vagy börtönőrök. Amikor bekerültek a gépezetbe, már nem volt választás, többen ott kötöttek ki, hogy ők kísérték az akasztófa alá az elítéltet. Azok a parasztyerekek, akik csak tovább akartak szolgálni.

Ebben a rendszerben tehát óriási változatosság volt, miközben lelkileg mindenkit egyformán nyomott, egyéniség szerint mégis másként és másként viselkedtek. Az idegrendszerrel függően, a papok is. Ebből a nagy bezártságból szállítottak át bennünket Márianosztrára, amely osztályidegen-börtön lett 1958-tól. Akik születésüknél, vagy foglalkozásuknál fogva osztályidegennek minősültek és nagyobb ítéletet kaptak egy vagy két évnél, azok Márianosztrára kerültek. Itt voltak a Horthy-rendszer miniszteri főtisztviselői, miniszterei. Együtt voltam Antal Istvánnal, ő volt az utolsó pénzügyminiszter, de itt volt Bornemissza Géza, ő gazdasági miniszter volt. Földbirtokosok, arisztokraták, papok, kulákok, csendőrök minden rendfokozatban, és érdekes, volt egy külön csoport, a „nagyimrések”. Vagy Vácra, vagy Márianosztrára vitték őket. Ezek a revizionisták voltak, és különleges biztonsággal őrizték őket. Lehetett ebben egy külön szempont is: Legyetek együtt azokkal, akik titeket üldöztek.

Ott volt Ádám György, akit a kommunisták kétszer ítélték életfogytiglanra. Fiatal kommunista volt, 1919-ben emigrált, egyszer a Rajk-perben ítélték életfogytiglanra, utána pedig '56 után kapott szintén életfogytot a Munkástanácsban vállalt szerepe miatt. Ott voltak az írók: Obersovszky Gyula,

Gáli József, Eörsi István. Tehát nagyon érdekes volt ez a sok egyéniség, sokféle világnézet, sokféle sors, és köztük, mi papok. Amikor bennünket átszállítottak Márianosztrára, a háromemeletes úgynevezett magánzárka-részlegén minden szinten 4 x 12 zárka volt, mi a harmadik emeletre kerültünk. Jobb oldalon, 12 zárkában csak papok voltak, már nem olyan zsúfoltan, a 2 x 4 méteres zárkában csak négyen voltunk. Kétemeletes vaságy, egy hokedli, egy kis asztalka, egy fali polc, és a kübli a sarokban. Amikor beléptem oda a cuccommal, ott találtam Juhász Miklós piarista atyát, aki a sátorlajaujhelyi gimnáziumban másodikos koromban hittanárom volt. Nagyszerű ember volt. A szomszédban pedig az ő rendtársa, Páter Bulányi. Ott töltöttünk több mint egy évet, úgy, hogy egyetlen egy nyomtatott betűt nem láttunk. Amíg a többiek használhatták a börtönkönyvtárat, mi nem juthattunk semmiféle papírhoz. Ez is afféle lelki kínzás akart lenni. Ez aztán megfordult, mert mind a 12 cella átalakult afféle kis kolostorrá. Ráadásul ökumenikus kolostorrá, mert ott volt Bán Pista barátom, fiatal debreceni református lelkész – most itt vannak köztünk: az özvegye, lánya és unokái –, nagyon elmélyült volt ez a kapcsolat. Ez a későbbiek során gyümölcsözőt, ő itt az Északtervben volt rajzoló, ő közvetített felénk, mikor az Avas-Délen készítették a városrendezési tervet. Egy területet kijelöltek egy templom, még hozzá ökumenikus templom számára. Ez Márianosztra gyümölcse volt. De ez mutatja azt is, hogy a kommunizmus alatt, amikor mindenki félelemben él, és többé-kevésbé mindenki hazudik, – ezt mindenki tudta – a hallgatások, elhallgatások mögött rengeteg jóakarát is volt. Csak egy példát mondok. Börcs Jancsi, paptársam, Márianosztrán volt plébános. Édesapja korábban országgyűlési képviselő volt, börtönbe került. A smasszerek persze ismerték őt, volt akit még ő tanított hittanra, elsőáldozásra. Behozták a zárkába egy újabb rabot, és amikor a smasszer becsukta az ajtót, a szája elé tette az ujját, hogy hallgassanak, az illető vamzer.

Óriási különbségek mutatkoztak meg ezek között is, ott volt a Kurali nevű főtörzsőrmester, cigány származású ember, kegyetlen szigorúsággal bánt a rabokkal. Vagy ott volt Darin, a politikai tiszt, nevelőtiszt, az ő feladata volt az átnevelés, ő tartotta fenn a spiclirendszert. Igyekezett kedvezményekkel, vagy kényszerrel, a szabadulás reményével, hogy valaki büntetését felezzik, vagy harmadolják, besúgókat szerezni. Itt is, ahogy minden ilyen szovjet rendszerű helyen, megvolt a besúgóhálózat. Ebben a közegben éltünk.

Később aztán megszüntették a papok elkülönítését. Mindenkinek dolgozni kellett, különböző műhelyek voltak, így más és más környezetbe kerültünk: Ilyen részleg volt a cipésműhely, volt egy, ahol az új cipőket készítették, és volt

a bontó, ahol a katonai bakancsokat szedték szét. Ide kerültek az öregek, két bölcs paptársunk, Szigeti József domonkos atya és Lénárd Ödön atya. Ott ültek egymás mellett, bontják az ócska bakancsokat, és Lénárd atya megkérdezi: „Te hogyan beszélnél a Szentlélekről?”

Csoportosan vittek bennünket kéthetenként fürdeni. Ez abból állt, hogy levetkőztünk, zuhany alá álltunk, szappanozás, zuhanyozás, öltözés. Ekkor tudtak a szomszédos zárkák egymással találkozni, és ebben a szituációban gyóntattuk a társainkat, vagy áldoztattuk. Kiüzentünk, hogy küldjenek nekünk bejglit, szilvalekvárban, mazsolával. Félévente lehetett háromkilós élelmiszercsomagot beküldeni. Ebből időnként kivettünk három szem mazsolát, azt este betettük az alumínium bögrébe, vizet öntöttünk rá. Reggelre megduzzadt, visszanyerte eredeti alakját. Az alumíniumkanálba kinyomtunk belőle öt-hat cseppet, kenyér az volt. Miközben ketten ültek a vaságyon, egy a hokedlin, a negyedik fel-alá sétált. Amikor az őr a cirklin benézett, behallgatózott, csak azt hallotta, hogy valaki valamilyen idegen szavakat mormol. Minket már úgy szenteltek fel, hogy kívülről kellett tudnunk a Szűz Mária miséjét: a misekánont és egy miseszöveget, így tudtunk misézni. Időnként volt pokrócrazás, vasárnap reggelenként. Akkor a pokrócba egy gyufás skatulyába beletettük az Oltáriszentséget, és átadtuk egymásnak a pokrócot, azt nem ráztuk ki. A sétán hátratett kézzel kellett körbejárni, kétszer volt séta naponta, nem lehetett közben beszélgetni, az őr figyelte.

Werner atya szervezett zenekart a börtönben. Ezért meg is dicsérték, és kérdezték: mit kíván, beszélőt, vagy levélírást? De ő azt kérte, hogy megnöveszthesse a haját. Werner atya kint válláig érő haját viselt, ő korábban a Zeneakadémia egyházzenei tanszékének volt tanszékvezetője, tudós, szentéletű ember. Megengedték neki, így hosszú hajjal sétált. Egyszer séta közben az egyik őr kiszólitotta, hogy nem szégyelli magát, azonnal vágassa le. Ő visszaállt a sorba, aztán levágatta a haját. Ő megtanulta az alázatot.

Ez nem mindig egyszerű. Akik dolgoztak, „spájzolhattak”, havonta egyszer lehetett élelmiszert vásárolni, így küldtünk cukrot Szunyogh Xavér atyának, aki nem dolgozott, de lebuktunk. Minket Juhász őrnagy elé vittek. Megkérdezte tőlünk: „Mióta csinálják maguk ezt? – Kétezer éve, válaszoltam. Meg vagyok győződve, hogy az őrnagy úr is így viselkedett volna a helyünkben. – Ahhoz magának semmi köze, hogy viselkedtem volna. Húsz nap szigorított!” Ott télen nagyon hideg volt, csak egy takarót adtak, és fapriccs és minden második nap fél koszt, naponta fél adag kenyér.

Különböző hosszúságú szigorított büntetést kaphattunk és volt a sötétzárka. Ez volt a változatosság. Mindig volt, aki szigorítottba került, mert a fegyelmet tartani kellett.

Ez a permanens forradalom, a félkatonai rendszer, az egész rendszerre vonatkozott. Ez volt tulajdonképp a gyengéje is. Ma már a tudósok kimutatták, hogy a társadalomnak az összekötő eleme, a cementje: a bizalom. És azzal a hamis darwinista szemlélettel, amit a tudósok már rég megcáfoltak, hogy a történelem az osztályharcok története, mert az egyik ember a másiknak versenytársa, a kapitalizmus és a liberalizmus ugyanabban a tudatlanságban szenved, mert azt gondolják, hogy a verseny, a létért való küzdelem állítja szembe az embereket és az mozgatja a társadalmat. De közben kiderült, hogy az ember akkor boldog, és ezt a társadalomtudósoktól kezdve a biológusokon át az agykutatókig sorra kimutatták, ha a közösségért áldozatot hozhat. Akkor szabadul fel az agyában a dopamin, a boldogsághormon.

1956-ban ezt tapasztaltuk meg. Hiába volt rommá löve Budapest – mikor mentünk a kórházakba az Üllői úton és kerülgettem a „sárkánytaréjokat”, az otthagytott lánctalpakat, és a 60 x 160 x 10 centis lepényeket, amikről csak a szürke pufajka árulta el, hogy ezek a szerencsétlen kirgiz kiskatonáknak a holttesteik, akiket a saját tankjaik lapítottak ilyen palacsintákká – akkor még nem takarították el őket – jobbról pedig a leomlott tűzfalakon lehetett belátni a harmadik emeletre, a hálószobába, az ebédlőbe, ahol ott állt a zongora – mégis, mindenkinek euforikus érzése volt, mindez nem érdekes, mert szabadok vagyunk.

Azt persze nem tudtuk, hogy '56-ot Szerov tábornok rendezte meg. Ő rendezte a rádió ostromát, a véres csütörtöki tömegmészárlást, és küldte be a tankhadosztályt. Ő parancsolt, és a páncélos tábornokok az ő parancsára követték el azt az alapvető hibát, hogy beengedték a szűk utcákba gyalogsági fedezet nélkül a páncélos hadosztályt. Azt gondolták, hogy a „civil bagázs” – ez volt a katonák megvető kifejezése –, rögtön levonul az óvóhelyre, ha meghallja a lánctalpak csörgését. El se tudták képzelni, hogy pillanatok alatt megszerveződik Budapest lakossága, és tűzharcban megfutamítja a világ leghatalmasabb, legfelkészültebb tankhadosztályát. Amikor az ötvenéves évfordulón Pestről Egerbe mentem, mellém ült egy idősebb úr. Mint elmondta, Svédországból jött el az ünnepségre, munkaszolgálatos kiskatona volt a Kilián laktanyában. Mikor meghallották, hogy a rádiónál tüntetés van, be se mentek a laktanyába, és eljutott a Corvin-közbe. Egyetlen tarackjuk volt, aminek a löereje képes volt áttörni a páncélosokat. Ezt kikötötték, kivették a závarzatot, és az

Üllői úton becélózták a lánctalpas magasságát és ahogy jöttek a tankok, egymás után lőtték ki azokat. Szóval, tűzharcban megfutamították a világ legfelkészültebb tankhadosztályát. Ez volt a hadtörténet legcsúfosabb veresége. Kiderült, hogy ezek a budapesti páncélosok elveszítették erkölcsi erejüket, demoralizálódtak, ezért kellett behozni a Kárpátokon túlról újabb csapatokat. Ezért kellett időt nyerniük, ezért voltak fegyverszüneti tárgyalások a Nagy Imre-kormánnyal. Amikor aztán letartóztatták Malétert, akkor glasszékesztyűvel bejött Szerov tábornok és azt mondta: *Finita la commedia*, és rátette kezét a telefonra.

De: *Finita bolszevizmo...* Mert '56 volt az a túsúrás, amely ezt a hatalmas léggömböt, az erőszak léggömbjét kilyukasztotta. Utána persze kellett néhány évtized, míg leeresztett, de akkor veszítette el a kommunizmus az erkölcsi ethoszát, és Nyugat-Európában már nem lehetett becsületes értelmiségi, művész, színész, író, festő – akik korábban mind szimpatizáltak vele – kommunista. Láttuk, korábban még az atomtudósok közé is befészkelődött a kommunizmus, ezekkel a jelszavakkal: szabadság, testvériség, egyenlőség. Ez szimpatikus volt Nyugaton. 1956 után becsületes ember – például Camus – már nem tudta ezt vállalni. És csupán időbe tellett, hogy nemcsak erkölcsileg nullázódott le a bolsevik eszme, hanem gazdaságilag is. Miért? Mert a bizalmatlanságra volt felépítve, a félkatonai rendszerre. Ezért versenyképtelen volt, mert bizalmatlanságra emberi, élő rendszert nem lehet felépíteni. Ez az egyik fontos tanulsága '56-nak.

Ezt élte meg akkor mindenki. Mi is az élet alapja? Az autonómia és a szolidaritás egysége. Nem tudom, hány milliárd sejtünk van, de mindegyik autonóm egység, mindegyik saját magának kér energiát, táplálékot, de mindegyik tudja, hogy a létének értelme: szolgálni a szervezetet. Abban a pillanatban, amikor egy sejt felmondja a szolidaritást, a közösségért való életet, létrejön egy rákos sejt. Lehet, hogy ennek az egyetlen sejtnek sikerül öt kilogramm zsírt felhalmozni. Operáltak már ki hasból öt kilogrammos, egyetlen egy rákos sejtet.

Azt gondolta a 18. századi filozófia, hogy a népjóléthez elég elválasztani a három hatalmat: a törvényhozást, az ítélkezést, a végrehajtást, megteremteni ezek autonómiáját és szolidaritását, és akkor minden rendben lesz. Két évszázad kellett hozzá, hogy bebizonyosodjon, hogy ez kevés, mert három olyan hatalom van mind a mai napig, amivel nem számoltak a filozófusok, és ez a pénzvilág, a hírvilág és az alvilág. Ez a három hatalom mint rákos sejt működik az egész világon, és duzzad és összeszívja magába, mint a zsírt az a rákos sejt a virtuális

pénzt. Miután az ember számára a közösség, a család elkezdett kitágulni a több millió év alatt, most már az a fogalom, hogy *mi*, nemcsak a családot jelenti, nálunk nemcsak a magyarokat, a magyarul beszélő embereket. A *mi* kitágult 7 milliárd emberre, és a 21. századnak és majd a következőnek az a feladata, hogy kialakítsa a földön élő összes emberben ezt a mi-tudatot. Hogy igenis, mindnyájan egy családnak vagyunk a tagjai. Mindegyikünknek joga van az autonómiához, és mindegyikünkben ki kell épülnie a szolidaritásnak. Azt, ami megvan a családban, ki kell bontakoztatni 7 milliárd emberre.

A börtönben nekünk ez volt a megélt tapasztalatunk, és nagyon sokat segített nekünk, hogy a legkülönbélebb emberekkel voltunk együtt mi, papok, és átéljük az ő sorsukat. Azét, pl. akit a háború alatt, a fogolytáborban megkérdeztek, akar-e tanfolyamra menni? Ki ne akart volna? Kiképezték őket, és itthon már különféle beosztásokba kerültek. Voltunk együtt nagyon egyszerű katonatisztekkel, proli gyerekekkel, akik vezető pozícióba kerültek. Láttuk az ő sorsukat, hogy az a gépezet hogyan szívta be őket. 1956 volt a nagy felismerés nekik, mert ami lappangva, sok-sok apró tapasztalat volt az életükben, egyszerre kinyílt: megtértek.

Márianosztra különlegessége volt a fordítóiroda. Négy zárkában két-két fordító és két-két gépelő dolgozott. A Belügyminisztérium számára fordítottunk kriminalisztikai, vagy éppen kutyaatenyésztési szakkönyveket a rendőrkutya-iskolák számára. Rengeteg politikai, kémkedési témájú dolgot fordítottunk. A Foreign Affairs, az amerikai külügyminisztérium hivatalos lapjának cikkeit, visszatekintéseket, memoárokat, Churchill memoárjait és hasonlókat. Fordítottuk Otto Schmidtnek, a német külügyminisztérium főtölmácsának az emlékiratait. Ő tanúja volt olyan tárgyalásoknak, ahol csak ő volt jelen harmadikként a két tárgyaló fél mellett. Ebből kiderült, hogy azért tört ki a második világháború, mert a Balkánon nem tudtak megegyezni.

Ilyen tapasztalatokkal jöttem ki, és ez a hat év, amit ott töltöttem, életem legtermékenyebb időszaka volt, amiből a mai napig is táplálkozom.

Ezekről a tapasztalatokról tanúskodnak a kiállítás tárgyai és dokumentumai, melyeket legyenek szívesek megtekinteni. Köszönöm a türelmüket.

Elhangzott a miskolci Hermann Ottó Múzeum Számontartva c. kiállításának megnyitóján 2012. okt. 10-én. Szerkesztett változat.

Jacques Maritain

**Rövid értekezés
a létezésről és a létezőről**

II. Fejezet

A CSELEKVÉS

Az emberi élet tökéletessége

12. Eddig a metafizikáról és a spekulatív filozófiáról tárgyaltunk. Azt mondtam, hogy a tomizmus egzisztencialista intellektualizmus. Ez a kijelentés és annak spekulatív alapja jól mutatja azt a lényeges különbséget, ami elválasztja a tomizmust a mai egzisztencializmustól, mint minden olyan filozófiától, amelyik megtagadja saját nevét, megtagadva az elmélkedést a tevékenység javára és összekeverve a tudást a hatalommal.

Most a gyakorlati filozófiáról, vagyis az etikáról van szó. Szent Tamás egzisztencializmusa itt megőrzi sajátos intellektuális jellegét, abban az értelemben, hogy a gyakorlati filozófia az ő számára mindig spekulatív marad eljárás módjában – lévén filozófia –, tárgyát, az erkölcsi cselekvést tekintve azonban gyakorlati jellegű. Ott vannak azután azok a megismerésre váró elvek, amelyek ez alkalommal a viselkedés normáinak a megállapítását fogják szolgálni, mivelhogy most az ember azért ismer, hogy irányítsa a tevékenységet. De más értelemben azt kell mondani, hogy átlépve az etika területére, ez az egzisztencializmus voluntarista lesz, ha figyelembe vesszük az akarat lényeges szerepét, hogy ti. egyedül általa minősül tisztán és egyszerűen jónak vagy rossznak egy ember, és ha tekintettel vagyunk az akaratától való függésre, amikor gyakorlati ítéletet hoz a maga céljai felé irányuló „étvágy” törekvéséről.

És éppen azért, mert az etikában, vagyis a gyakorlati filozófiában a tomista egzisztencializmusról alkotunk világos képet, s most nem a dolgok által gyakorolt létezés, hanem a tevékenység szempontjából, melyet az alany szabadsága fog a létezésbe fölfakasztani, metafizikai szempontból legyenek még oly mélyek is a különbségek, ezek nem akadályoznak meg bizonyos kapcsolatot e között az egzisztencializmus és a mai egzisztencializmus között. Igazában az erkölcs-filozófia területén tűnik nekem ez utóbbi leginkább

érdeklődésre méltónak. Akármilyen rosszul fogja is föl a dolgot, három vonatkozásban a szabadság és saját lényegi transzcendenciája hiteles érzésének birtokában van: Először is lényegük és hatóerejük szempontjából, tartozzanak bár ezek a „mély énhez”.¹ Másodszor az erkölcsi tettnek valamilyen teremtő fontosságát és a vele járó mélység fokait illetően. Harmadszor pedig azok abszolút egyedi voltát tekintve, mely nem csökkenthető le régebbi, egymást követő események és hatások végeredményére, attól a pillanattól kezdve, amikor szabadsága gyakorlása által az alany magára ébred és elkötelezi magát – sajnos nem tudom elkerülni ezt a szót, de maga a mód, amellyel közhelyet csináltunk belőle mutatja, hogy ez a fogalom értéket képvisel. Ha mindezeket nem rontaná el az abszurdumnak az elfogadásával és a természet valamint a *forma rationis* (ésszerűség) mellőzésével, amellyel kizár minden tárgyiasságot, okozatiságot és célszerűséget, egy erkölcsbölcseletnek és a szabadság filozófiájának premisszái lennének jelen benne.

Ami pedig a tomista etika mélyen egzisztencialista jellegét illeti², beérem azzal, hogy a jól ismert és igen jellegzetes tanítás két pontjára emlékeztetek.

Az első az emberi élet tökéletességére vonatkozik. Szent Tamás azt tanítja, hogy a tökéletesség lényege a szeretet, és mindenki a szeretet tökéletességére törekszik, a maga állapotának megfelelően, amennyire képes azt megélni. Az erkölcs lényege tehát olyasmi, ami a világon a lehető legegisztencialistább. Mivel a szeretet – és ez egy másik tomista tétel – nem a lehetségesek felé irányul, sem az elvont lényegek felé, hanem a létezők felé, az ember nem azt szereti, ami lehetséges, hanem azt, ami létezik, vagy létezésre van kijelölve. És mivel Isten az önmaga által Létező, minden tökéletességének óceánjában, ennek megfelelően az ember saját létének tökéletességét annak a szeretetében éri el, aki minden jónál jobb. Ez a tökéletesség nem abban áll, hogy az ember a tőle telhető legnagyobb pontossággal igyekszik csatlakozni valamely lényeghez, lemásolni egy ideált. Ez a tökéletesség abban áll, hogy szeret, mellékesnek véve mindent, ami előre nem láthatóan együtt jár a szeretettel, minden veszélyt, sötétséget, követelést, esztelenséget. Ez a tökéletesség a személyek közötti dialógus és egység teljességében és gyengédségében áll, egészen addig az átváltozásig, amely mint Keresztes Szent János mondja, a részesedés által istent

¹ J.-P. Sartre: L'Être et le Néant. (Lét és Nemlét) 78-81. p.

² A tomista etikának egyetemes, szükséges és alapvető, mélyen egzisztencialista jellege miatt, részét kell képezze a természetes erkölcs, egy megfelelően fölfogott erkölcsfilozófia, vagyis amely megfelelően képes irányítani a cselekvést. Ez értelemszerűen számol az ember-mivolt egzisztenciális állapotával, a velejáró minden sebzettséggel és minden erőforrással, ennél fogva számol a teológia felsőbb tényeivel (amint számol az etnológia, szociológia tényeivel is). Science et Sagesse, (Tudomány és Bölcsesség) 228-362. p.

csinál az emberből: „két természet egy lélekben és szeretetben”, a szeretet egyedüli szellemi szüregzisztenciájában.

Az erkölcsi ítélet

13. A második tétel, amely különösképpen tartalmazza az okosság erényének minden ismervét, az erkölcsi tudat ítéletére vonatkozik és arra a módra, ahogyan a konkrét létezés méhében a vágy közbelép az erkölcsi tett ész által történő szabályozásában. Itt Szent Tamás függővé teszi az értelem józanságát az akarat egyenességétől, az erkölcsi ítélettől, s ez, mivel a létezésre vonatkozik, többé nem spekulatív, hanem gyakorlati ítélet. Nem csupán az általánosságban vett gyakorlati értelem igazságáról van szó, sem pedig az extramentális létnek való megfelelés igazságáról, hanem a helyes váagnak való megfelelés igazságáról, mert a cél többé nem a megismerése annak, ami van, hanem az, hogy létezésre segítsük azt, ami még nincsen. De az erkölcsi választás tette teljesen egyedi, egyrészt a személy egyedülálló volta miatt, akitől ered, másrészt a véletlenszerű körülmények összejátszásának egyedülisége miatt, amelyben helyet foglal, úgy, hogy a gyakorlati ítélet révén, amiben a választás kifejeződik és ami által saját magam számára kijelentem: íme, ez kell nekem, talán nem csak aktuálisan, *hic et nunc* – akaratom dinamizmusa helyes irányú lesz, és az emberi élet valódi javai felé tart.

Láthatjuk tehát, hogy a gyakorlati bölcsesség, az *okosság*, miért erkölcsi és egyben intellektuális erény, és mint a lelkiismeret ítéletét, miért nem lehet helyettesíteni semmiféle elméleti vagy tudományos ismerettel.

Soha nem fordul elő a világon ugyanaz az erkölcsi eset kétszer; szigorúan véve soha nincs előzménye, minden alkalommal olyan helyzetben találok magamat, amelyben egy új dolgot kell létrehoznom, a világon egy egyedüli tettet kell a létezésbe bevezetnem, amelynek meg kell felelnie egyfajta erkölcsi törvénynek azok között a feltételek között, amelyek szigorúan az enyéme, és amelyek eddig nem látszódtak. Fölösleges föllapozni a lelkiismereti esetek szótárát! Az erkölcsi tanulmányok jól megtanítják nekem az egyetemes szabályt vagy szabályokat, amelyeket alkalmaznom kell, de nem mondják meg azt, hogy hogyan alkalmazzam én, az egyetlenként létező, azokban a sajátos, egyedi összefüggésekben, amelyekben én magam vagyok elkötelezett. Semmiféle ismeret, legyen mégoly tökéletes, aprólékosan, részletekbe menően kidolgozott, legyenek bármily pontosan meghatározottak az erkölcsi elvek (azok mindig

általánosak maradnak), semmiféle kazuisztika, a tiszta levezetések semmilyen láncolata, semmiféle tudomány sem képes felmenteni a tudatos ítéletalkotás alól, az okosság erényének gyakorlása alól, ha egy csipetnyi erénnyel is rendelkezem. Itt az én akaratom egyenességének kell alakítania látásom helyességét. A gyakorlati szillogizmusban a fő tétel, amely az egyetemes szabályt mondja ki, csak az értelemhez beszél, de az altétel és a következtetés teret vált és az utóbbit az egész alany mondja ki, akinek az értelme az egzisztenciális célok felé irányul, melyeket szabadsága, vágyának ereje aktuálisan kitűzött³.

Az erkölcsiségnek vannak objektív normái, vannak kötelességek és szabályok, mert az emberi erkölcs formális alkotója az értelem mutatta mérték. De ezeket én csak akkor tartom be, tartom be helyesen, ha beépülnek azokba a célokba, amelyek aktuálisan mozgatják a vágyamat, és ha megegyeznek akaratom pillanatnyi törekvésével. Az esetek jó részében az ember egyszerű szabályokkal találja magát szemben, mint például amelyek megvédik az emberöléstől vagy a házasságtöréstől, melyek semmilyen problémát nem okoznak, hacsak nem annak, aki ténylegesen elköveti őket. Továbbá az erkölcsi szabályokat követőknek az is szükséges, hogy a kísértés pillanatában azok ne csupán a fejében tudatosuljanak egyszerű egyetemes szabályokként, melyek elegendőek az ő elítélésére, arra azonban már nem, hogy tettét irányítsák, de kell, hogy ezeket a szabályokat gyötrelmes küzdelem árán, önmaga fölötti reflexióval bensőleg is elfogadja, mint legegységesebb, legszemélyesebb vágyának követelményét, mint olyan célokat, amelyekre föltette az életét. Ellenkező esetben „nem fogja tenni a jót, amit szeret” (amit nem elég hatásosan szeret, csupán jónak látja azt önmagában) és „teszi a rosszat, amit nem akar” (amit nem akar annyiban, amennyiben az rossz, amit azonban pillanatnyilag a maga számára jónak ítél). De sok más esetben, amelyek formálják, hogy úgy mondjam, erkölcsi életünk szövetét, az ember szemben találja magát az egymással konfliktusban lévő kötelességek sokféleségével és a sokféle

³ Valójában kétféle gyakorlati szillogizmus van. Az egyik az elméleti szempontból gyakorlati, a másik a ténylegesen gyakorlati.

Az elsőre példa: „A gyilkosságot tiltja a törvény. Ez a tett viszont, ami engem csábít, gyilkosság. Tehát ezt a tettet tiltja a Törvény.” A végkövetkeztetés egy elméleti szabályt fejez ki, amit ismerek, s amitől elfordítom a szememet, amikor bünt követek el. Ez a szillogizmus a tettet és a rávonatkozó törvényt veszi figyelembe. A cselekvő alany itt nem szerepel, hacsak nem úgy, mint az egyetemes törvény alávettetje, mint egy bármilyen egyedi X, aki része a fajnak.

A második szillogizmusra példa: „A gyilkosságot tiltja a Törvény. Ez a tett viszont, ami engem csábít, gyilkosság és eltérít engem az én legnemesebb törekvéseimtől. Tehát nem teszem meg (és éljen a törvény!)”. Vagy ellenkezőleg: „A gyilkosságot tiltja a Törvény. Ez a tett pedig, amely engem csábít, gyilkosság és én abba helyezem legfőbb vágyaimat. Tehát megteszem (és annyi baja legyen az egyetemes törvénynek!). A második szillogizmusban az alany egzisztenciális hajlama a maga egyediségének szabad igenlésében határoz a végkövetkeztetés felől.

szabállyal, amelyek interferálnak egymással a körülmények szövedékében, s innen adódik a probléma: Valójában mit kell tennem? Ekkor kell az okosság *regulae arbitriae*-jéhez, döntési szabályaihoz folyamodni, azokhoz a szabályokhoz, amelyek nemcsak számot vetnek az adott feltételek összes objektív sajátosságával, hanem amelyek a cselekvő alany (föltételezhetően helyes) mély vonzódásait követve és erényei mentén válnak döntővé.

14. Egyesek azt mondják, mintha ez egy új felfedezés lenne, hogy a legmélyebb és legszabadabb – és a legbölcsebb – erkölcsi szabad választások alkalmával nem az ész által fontolgatott motívumok játsszák a főszerepet, hanem a kifürkészhetetlen alanyiség előre nem látható lendülete, amely gyakran magának az alanynak az intelligenciáját is meglepi. Hogyan lehetne ez másként, hacsak nem úgy, hogy az alany egy valóságos ismeretlent hordoz magában, rejtett képességeket, gyökeres törekvéseket, erkölcsi létének erejét vagy gyöngeségét, erényeit, ha vannak, sorsának homályos szólítását, amivel tudatos ítéletalkotásának szintén számolnia kell abban a pillanatban, amikor szabad. Mindez nincs megfogalmazva számára, észelvekben ismeretlen neki, de a benne lévő homályos ösztön és (ha vannak erényei) az okosság erénye öntudatlanul ismeri ezeket a konnaturalis ismerés kimondhatatlan módján, és ott vannak a mérlegelés – fogalmilag kifejezhetetlen – elemei, amelyek a meghozandó elhatározás gyakorlati helyessége szempontjából a legfontosabbak, amikor az akarata eltökélten hatékonyá tesz ilyen vagy olyan objektív motívumot, eleven kapcsolatban az egész belső világgal. Így a legszabadabb döntés olykor végzetszerűnek tűnhet – de a szabad akarat aktuális gyakorlása teszi ilyenné – a legokosabb elhatározás olykor tűnhet irracionálisnak és megmagyarázhatatlannak, okai a személyiség mélyén rejtőznek. És amikor később visszaemlékszünk egy ilyen döntésre, figyelmen kívül hagyva azt a fogalmilag kifejezhetetlen fényt, amelyben fürdött, kételkedhetünk okosságában, sőt szabadságában is.

Az erkölcsi kérdésekben, amelyekről beszélünk, ahol összhangba kell hozni a kötelességeket és erényeket, melyek élesen elkülönülnek egymástól, gyakran nem a jó és a rossz, hanem a jó és a jobb között kell választanunk. Itt az erkölcsi élet legmélyebb titkaiba lépünk, és ugyanakkor az erkölcsi cselekedet egyedisége elnyeri felsőbb dimenzióit. Szent Tamás tanítja, hogy a Szentlélek ajándékainak mértéke emelkedettebb, mint az erkölcsi erényeké. A tanács ajándéka magasabb rendű, mint az okosság erénye. A szentek mindig meglepnek minket. Az ő erényeik szabadabbak, mint egy egyszerű erényes ember erényei.

Néhányszor azonban a külsőleg hasonló körülményekben egészen másként cselekszenek, mint az utóbbiak. Engedékenyek ott, ahol az erkölcsös ember szigorú lenne, szigorúak ott, ahol az engedékeny lenne. Amikor egy szent elhagyja gyermekeit, vagy fölbiztatja, hogy szerzetesrendbe lépjen, amikor egy másik hagyja, hogy megöljék testvérét a konvent kapujában, nehogy megbecstelenítsék a kolostort, amikor egy szent a szegénység iránti szeretetéből lemezteleníti magát püspöke előtt, amikor egy másik a koldulást választja és tetveivel megbotránkoztatja az embereket, amikor valamelyikük elhagyja állapotbeli kötelességeit és gályarabbá lesz a foglyok iránti szeretetből, amikor ismét másik inkább hagyja magát igazságtalanul elítélni, minthogy egy tisztességtelen váddal szemben védekezzen – ezek meghaladják a mértékeinket. Mit mondjunk? Más mértékük van, ami csak rájuk érvényes. Ha ez a mérce magasabb rendű, mint az értelem mércéje, annak önmagában véve nem az az oka, hogy ezzel a mércével jobb dolgokat mérünk, mint az egyszerű erkölcsi erények mércéjével. Ez belső indítás következménye, amit Isten Szentlelkétől nyernek közölhetetlen alanyiségük mélységeiben, s ami az értelem mértékén túl megy, magasabbra, melyet csak ők ismernek föl, s amiről nekik tanúságot kell tenniük. Ezért nem lenne életszentség, ha kivennénk a világból minden túlzást, és mindazt, amit az értelem esztelennek ítél. És ezért amikor azt mondjuk az ilyen cselekedetekről, hogy csodálandók, de nem követendők, valami mélyebb dolgról van szó: Ezek a tettek nem általánosíthatóak, nem tehetők egyetemesekké; jók, minden erkölcsi tett között a legjobbak, és csak azoknak jók, akik végbeviszik. Íme, távol vagyunk a kanti egyetemességtől és attól az erkölcsi felfogástól, amely szerint egy tett erkölcsi értékét a törvényben minden ember számára érvényesen előírhatjuk.

15. Nagy intuíciói közepette az volt Kirkegaard nagy tévedése, hogy szétválasztotta és ellentétbe állította, mint két egymástól eltérő világot, az általános, vagyis az egyetemes törvény világát és az emberek értelme előtt nem igazolható, a „hit lovagjai” által fölmutatott egyedi tanúságtétel világát. Ebben az esetben neki fel kellene áldoznia az etikát, vagy legalább is fel kellene „függesztenie”.

Valójában ez a két világ összefügg, mindkettő az erkölcsi világ része. Az erkölcsi világé, amelyik maga differenciálódik az erkölcsi élet mélységének fokai szerint, tipikusan különböző síkokra, a testi ember etikai síkjától a szellemi embernek és a lélek emberének etikai síkjáig, az egészen felszínes zónától, ahol alig beszélhetünk öntudatos erkölcsi életről, ahol a tetteket csupán a

közvéleményhez való alkalmazkodás, a szociális csoport szabályai és tabui irányítják, egészen a különleges mélységekig, amelyek az isteni életben vannak elrejtve, ahol a cselekedet teljesen erkölcsi és teljesen tudatos a *lelki emberben*⁴, aki mindent megítél, és őt senki sem ítéli meg. Nemcsak a tragikus hős, mint Agamemnon, de maga az Izsákot föláldozó Ábrahám is egyaránt az erkölcsi univerzumhoz tartozik – Ábrahámot egész szívében érinti Isten személyes parancsa, és az ellentmondásnak is, ami fájdalommal töltötte el, megvolt az egyetemes törvénye, méghozzá az első az összes törvény között: Imádd a felfoghatatlan Istent és engedelmeskedj neki! És Ábrahám homályosan tudta, nem erkölcssteológiai értekezésekből, hanem a Szentlélek érintése nyomán, hogy fia megölése kisiklik a gyilkosságot tiltó törvény alól, mert az élet mestere parancsolta neki⁵.

Másrészt attól kezdve, hogy az erkölcsös viselkedés számunkra nem egy egyszerű éber álom, amelyet a társadalmi megtorlástól való félelem vezet, vagy az a gond, hogy mások előtt igazoljuk magunkat; mihelyst az ember valóban átlépte az erkölcsi élet küszöbét, az egyetemes törvény, amint az imént meghatároztuk, eleven, benső, egzisztenciális valósággá vált, a számára mindennél fontosabb célok felé törő alany dinamizmusában. Sőt még akkor is, ha egy ember rabszolgaként engedelmeskedik a törvénynek, mert bár szeretne elkövetni egy rossz tettet, de jobban fél a pokoltól vagy Isten haragjától, ez az engedmesség nem valamely egyetemes, mindenkire vonatkozó törvény egyedi, személytelen alkalmazása. A lelkiismeretét mardosó, a lelke elvesztésétől tartó félelme robbantja szét a törvény szellemében a rosszra irányuló akaratát, s ez azonosítja a mind között egyetlen és drága *ént*, ennek az embernek, aki ő, a lázadó és feldúlt *énjét*, az egyetemes szabálynak alávetett *minden egyes emberrel*.

És amikor egy ember a törvény iránti hűségéből engedelmeskedik, mert mindenekelőtt az igazságosságra vágyva nem akarja ezt a rossz tettet, amely ma megkísérti, és amit tilt a törvény, a vágya mélyebb és erősebb, mint a csábító vonzás. Ilyenkor saját céljainak a kívánása, a mindenekfelett kívánt célok iránti vágya hangolja össze a jó kívánása mellett kitartó akaratát a törvénnyel, és azonosítja *énjét* az egyetemes szabálynak alávetett *minden egyes emberrel*.

És amikor valaki a törvény iránti barátságából engedelmeskedik a törvénynek, mert az Isten Lelke szeretetben egy lélekké teszi őt a törvény Szellemével, és önmagától teszi azt, amit a törvény parancsol, ő már nincs a

⁴ A lelki ember azonban mindent elbírál, de őt senki sem bírálja el. 1 Kor. 2, 15.

⁵ S. Th. II-II, 54, 6, ad 1.

törvény alatt. Most már az ő Istene és Mindene iránti fennkölt és fenségesen szabad szeretete kívánja meg, hogy kövesse a saját törvényévé, személyesen őt szólító törvényt, amely által eléri őt Annak a szava, akit szeret. E törvényt illetően ő többé már nem egy *minden emberrel* azonosult *alany*, hanem, ő maga, ez az egyedi ember, ez a saját nevében megnevezett, Istennel való tiszta magányában lévő ember, akihez szól a törvény.

Amikor Szent Tamás azt tanítja nekünk, hogy a Szentlélek ajándékai mindenki számára adottak, mert szükségesek az üdvösséghez, ugyanezzel azt is tanítja, hogy bizonyos pillanatokban és az erkölcs világának bizonyos mélységeiben, mindnyájunknak meg kell hoznia Ábrahám áldozatát, és túl kell lépni az ész mértékén, anélkül, hogy olyan rendkívüli helyzetbe és olyan kivételes nagyság szintjére kerülnénk, mint Ábrahám. És amikor a maga egészében vett erkölcsi világ tekintetében, valamint a gyakorlati ész és az egyszerű erkölcsi erények szerinti élettel kapcsolatban tanítja, hogy az erények gyakorlása nem lehetséges az okosság személyes ítélete nélkül. Általánosabban: nincs erkölcsi élet a lelkiismeret személyes ítélete nélkül, akkor ugyanezzel arra tanít, hogy minden hitelesen erkölcsi tetteiben az embernek, hogy alkalmazza a törvényt és azt alkalmazva, az egyetemet bele kell testesítenie, a maga egyedi egzisztenciájába, ahol egyedül áll Isten előtt.

Ami kortárs ateista egzisztencialistáinkat illeti, ők fölládozzák az erkölcs világot a maga egészében, nem szorongással és fájdalommal, és ismerve értéküket, mint Kirkegaard, hanem a barbárok örömeivel és anélkül, hogy tudnák mit tesznek. Az igazat megvallva úgy tűnik, azt gondolják, hogy ha lenne valamilyen erkölcsi szabályrendszer, akkor azt automatikusan alkalmazni lehetne az egyes esetekre. Következésképpen mindenféle erkölcs téves, mert elegendőnek kéne lennie, és nem elegendő egy bizonytalan fiatalember számára, aki összetöri édesanyja szívét, ha elköteleződik De Gaulle tábornok mellett, elegendőnek kellene lennie számára az erkölcsi szabályok szótárának tanulmányozása ahhoz, hogy megtudja, melyik pártot kell választania. Röviden, ők úgy képzelik, hogy az erkölcs független a lelkiismerettől. És az erkölcs aranyszabályai helyettesítik ezt a drága, érzékeny és kifinomult szervet, és annak személyes, legyőzhetetlen ítéletét, akárcsak az okosság erényének szintén személyes, legyőzhetetlen – semmiféle tudományos területre vissza nem vezethető – ítéletét, aminek még nyugtalanítóbb az ára. Ők mindezt helyettesítik Pythia odújával, mert számúzik az észet, és kizárólag a tiszta szabadságot teszik meg az erkölcs normájává. A megdöbönt fiatalember a fülét ehhez az odúhoz

illeszti, és maga a szabadsága fogja majd megmondani neki, hogy hogyan éljen vele.

S főképpen ne adjon neki senki tanácsot! A legkisebb tanács szabadsága meggyalázásának veszélyével járna, akadályozná a szép kígyót abban, hogy elhagyja az odúját. A szabadság e filozófusainak a szabadsága rendkívül törékeny. Az értelmet kigyomlálva ők maguk válnak gyökértelessé. Ami minket illet, mi nem félünk az emberi szabadság számára adott tanácsoktól. Tömjük bár tele ezt a szabadságot annyi tanáccsal, amennyivel csak akarják, mi tudjuk, hogy van ereje megemészteni azokat, s hogy ésszerű motivációkkal él, melyeket belülről formál, és amelyeket egyedül ő tesz hatékonnyá. Végeredményben megszüntetve az általánosítást és az egyetemes törvényt, az ember elnyomja a szabadságot, nem hagyva belőle mást, mint a szabadságnak az éjszakából felbukkanó alaktalan mását. Mert kiiktatva az általános elveket és az egyetemes törvényt, elnyomjuk az értelmet, amiben gyökerezik minden szabadság⁶, és ahonnan ered az emberben az a mérhetetlen vágy, amit a világon semmiféle indíték és semmilyen objektív készlet nem képes elhatározásra indítani, hacsaknem Isten boldogító színről-színre látása⁷⁷.

Court traité de l'existence et de l'existant.
Ed. Paul Hartmann, 1947. p. 79-100.

⁶ *Totius libertatis radix est in ratione constituta.* /A szabadság teljességgel az értelemben gyökerezik./ St. Tamás, *De Veritate*, 24, 2.

⁷ v.ö.: De Bergson a Thomas d'Acquin, V. L'idée thomiste de la liberté. (Bergsontól Aquinoi Tamásig, V. fejezet, A szabadság tomista eszméje)

F L O R I L E G I U M

Milyen szépség menti meg a világot?

Gondolatok a keresztény művészetről

Részletek Pierre-Yves Maillard *Quelle beauté sauvera le monde? Une réflexion sur l'art chrétien* c. tanulmányából. In: Nova et Vetera, 2008/2. 199-216.o.

Válogatta és fordította: Varsányi Luca

Úgy tűnik nekem, hogy létezik egy szoros, sőt bensőséges kapcsolat a művészet és a hit között. De nem tudom, hogy milyen az... Máig nem tudom, hogy mi a szépség. És máig belőle élek... Csak egyet tudok: A szép létezik. Mozgásba hoz engem. (D. Pannau, az École du Louvre volt igazgatója) (199)

*

Mi mászt szerethetnénk, ha nem a szépet? (Szt. Ágoston) (199)

*

A szépet kutatván az Isten iránti vágy dolgozik bennünk. Hatására mély belső átalakulás indul el az emberben. (199)

*

Jobban, mint bármilyen eszme-futtatás, a szép az, ami által felfoghatunk valamit Isten nagyságából és az üdvösség misztériumából. (Martini bíboros) (199)

*

A művészet és az Egyház párbeszéde

Nálatok művészeknél jobban senki nem érzi, micsoda lelkesedéssel szemlélte Isten a teremtés hajnalán a saját keze művét! (II. János Pál levele a művészekhez)

Amikor Isten a létbe hívta az embert, azt a feladatot adta neki, hogy legyen művész. A művészi alkotásban mutatkozik meg leginkább, hogy Isten képére és hasonlatosságára lettünk teremtve. (i. m.)

Még ha el is távolodik néha a kultúra az Egyháztól, a művészet akkor is egyfajta hidat képez a vallásos élmény felé. (i. m.)

Minden hiteles művészi alkotás a maga módján út, amelyen el lehet jutni az ember és a világ legigazibb valóságához. (200-201)

*

Az ember számára nem élet az, ha nem cselekszik. Isten, ki magad vagy a tiszta cselekvés, nem tudunk Rólad tanúságot tenni, ha bennünk marad ez a sok felhasználatlan készlet (sajnos túl sokszor ebben a földi létben), ha a homályban tett első tapogatózó lépéseink nem jutnak ki a fényre, azaz, ha nem kezdünk el végre létezni. (Claudel) (201)

*

Isten valahányszor közeledni próbál felénk (sokszor szenvedésen keresztül), célja az, hogy kreatívvá tegyen minket, átformáljon, megújítson. Erről a csodás termékenységről leginkább a művészet, a festészet, az ének és a költészet beszél. (Th. Radcliff) (201)

*

Példabeszédeiben Krisztus is gyakran használ képeket, és ez összefüggésben van azzal, hogy ő maga, megtestesülése által, a láthatatlan Isten ikonjává akart válni. (II. János Pál levele a művészekhez) (201)

Levelében a pápa nem tér ki arra, amikor a művészet perverzióba csap át, sem az önmagáért való esztétizmus veszélyeiről nem szól. Levele optimista hangvételi, mivel egyrészt meggyőződése, hogy minden olyan művészi tevékenységnek, mely a megtestesülés misztériumán alapul, létjogosultsága van, másrészt hisz a Lélek egyetemes működésében, aki ott fúj, ahol akar. Szerinte az Egyháznak semmi félnivalója nincs a művészettől, mert minden hiteles művészi ihlet magában hordoz valamit annak a fuvallatnak a remegéséből, mellyel a Teremtő Lélek kezdettől fogva betölti a teremtett világot. (202)

*

Minden igaz dolog, bárki szájából hangozzék is el, a Szentlélektől származik az egyedülálló isteni világosság folytán. (Aquinói Szent Tamás) (202)

*

Mindaz, ami szép, bárki ábrázolása legyen is, hasonlóképpen ugyanettől a Szentlélektől származik. (II. János Pál) (202)

*

Gyakran találjuk szemben magunkat a dekadencia megnyilvánulásaival, amikor is a művészet és a kultúra elvetik a sulykot, és a csúfság meg a bűn gyászos himnuszaivá vedlenek... Létezik ördögtől jövő szépség is, amely oly mértékben elbűvöli azt, aki beleszeret, hogy eladja a lelkét és elhagyja Istenét. (Poupard bíboros) (202)

Ezzel szemben II. János Pál nem tesz említést az ördögtől jövő antiszépségről, mivel az minden művészi tevékenység szöges ellentéte. (203)

Aki a ma emberének valami igazi szépséget mutat fel, az okot ad a reményre és visszaadja az élet értelmét azoknak, akik elveszítették, vagy félő, hogy elveszítik. A remény a szépség üzenete. (Poupard bíboros) (203)

*

D. Ponnau imája egy szicíliai templom kartonból készült feszülete előtt:
Egyáltalán nem vagy rémisztő, Fájdalmas Krisztus! Ellőtted állván megrendülök ugyan, de nem esek kétségbe. Gyötrődő Krisztus, Te társammá lettél utamon a remény felé. Tudom, hogy Te tudod, merre haladnak a remény útjai. (203)

*

A művészi alkotás képes arra, hogy egy időre kiemelje az őt szemlélőt az egymást követő pillanatok sorából és a idő múlásából, és egy olyan közegbe helyezze, amely nem változik.

A művészi alkotás él... Én egy valaha festett arcképben ma is valós jelenlétet érzek... Velasquez festményén Margit infánsnő tekintete annyira élő, hogy számomra ez az ő igazi tekintete, nem csak egy festményen ábrázolt tekintet. (D. Ponnau) (204-205)

*

A szépség egyfajta tekintéllyel bír. Azt a titkos reményünket fejezi ki, hogy az életünknek talán mégis van értelme... (Th. Radcliff) (204)

c

A műalkotás nem egyszerűen egy halott tárgy, vagy egy szabadidős tevékenység, hanem a spirituális növekedés forrása. Megerősítése annak, hogy az értelem és a remény győzedelmeskedik a bűn értelmetlensége és csúfsága felett. (205)

*

A jó és a szép kapcsolata:

Lehet egy embernek biztos esztétikai érzéke, és mégsem él igaz életet.
(D. Ponnau) (206)

*

„És látta Isten, hogy mindez *szép*, nagyon *szép*” A héber TOV-ot egyaránt lehet jónak és szépnek fordítani. (206)

Az Újszövetségben a görög szöveg *Szép Pásztort* mond.

„...hogyan az emberek, látván a ti *szép* cselekedeteiteket, dicsőítsék Mennyei Atyátokat” (206)

*

A művészet egyszerre mérhető testi és lelki mércével is. Az olyan szépség, amiből hiányzik a szeretet, egyszerre tragikus és hiábavaló. És mégis, reményeim szerint a szépség útján fogunk eljutni a szeretethez. Látva a szeretet nélküli szépség tragikumát és hiábavalóságát, nem veszítem el a reményt, hogy a szépség útján eljutok a szeretethez, sem a bátorságot, hogy kifürkészem ezt az utat. (D. Ponnau) (206-207)

*

Az esztétikum és az erkölcs közti összefüggést a pápa abban látja, hogy a művész műalkotás közben saját magára is rácsodálkozik és saját magát is alakítja. Művei által beszél és érintkezik. (207)

*

Bizonyos értelemben a szép a jóság látható megnyilvánulása, sőt a jó a szépség metafizikai feltétele. (207)

*

Amikor valakiről azt mondjuk, hogy szép életet él, azzal azt fejezzük ki, hogy az illető cselekedetei egyfajta esztétikummal bírnak. Szépségtörténetekké kell formálnunk mindennapi szeretetszolgálatunk megnyilvánulásait. A szépség megnyitja a szíveket az igazság és a jóság felé. (Poupard bíboros) (207)

*

A Jó és a Szép kölcsönösen felfedik egymást oly módon, hogy egyik mindig együtt jár a másikkal, sőt még az Igazzal is.

A művészet funkciója tehát nem pusztán a szórakoztatás vagy a dekoráció. Feladata, hogy segítsen az embernek jobbra lenni... Egy olyan világban,

amelyben nincs jelen a szép, a jó is elveszíti vonzerejét, az igazság pedig kényszerítő erejét. (208)

*

Létezik-e keresztény művészet?

Az ateista művészek visszautasítanak, hogy úgy beszéljünk róluk, mint akik a jóságot árasztják környezetükre, mivel nincsenek is tudatában, hogy ezt teszik. Nem is tudják, vagy talán nem akarják tudni, hogy Krisztus róluk beszél, hisz megmondta, hogy majd így szól hozzájuk: „Gyertek Atyám áldottai!” Az ellentmondások Istene, lám, furfangos játékos: benne van azokban az alkotásokban is, amelyekből az ember ki akarta őt zárni! (D. Ponnau) (208)

*

Jó szándékkal kell közeledni a művészethez és a művészekhez. Mert megtestesülése által Isten fia minden emberrel egyesítette magát. Ezért Isten és az ember misztériuma egymást kölcsönösen megvilágítja és feltárja. (209)

*

II. János Pál pápa írja a *Duodecim saeculum* kezdetű apostoli levelében:

Az egyházművészetnek törekednie kell arra, hogy a megtestesülés nyelvén szólaljon meg, vagyis az anyag segítségével beszéljen arról, aki nem áttalott az anyagba költözni, sőt, éppen azon keresztül akarta kimunkálni a mi üdvösségünket.

Krisztus, a láthatatlan Isten képmása megajándékozott azzal, hogy az ő arcán szemléljük Atyja dicsőségének ragyogását. Ennél fogva minden művészi tevékenység képessé tudja tenni az anyagot arra – hangok, színek és formák segítségével –, hogy önmagán túlmutatva a testté lett Ige titkáról beszéljen. És minden művészi alkotás – bármi legyen is a témája, vagy az ábrázolt tárgy – a keresztény ember számára, éppen a megtestesülés miatt új jelentéssel bír.

És nektek, férfiak és nők, akik a művészetnek szenteltétek az életeteket, szellemetek minden gazdagságával hirdetni kell, hogy *Krisztusban a világ meg van váltva*: az ember, az emberi test, az egész teremtés. A teremtett világban minden arra vár, hogy Isten fiainak művészete által ez a megváltottság végre láthatóvá váljék. (209-210)

*

A keresztény művészet alapja Krisztus arcának keresése. Ez nem az ábrázolásnak valamiféle szabályait jelenti (azaz formai jegyeket), nem is a

témaválasztást, hanem olyan látásmódot, amelyet Krisztus szent arcának hosszas és türelmes szemlélése alakít ki bennünk. Egy kimondott, vagy ki nem mondott hivatkozás Krisztusra, amely a művész és a befogadó megközelítési módját egyaránt meghatározza. (Schönborn bíboros) (211)

*

A keresztényi szeretet sajátosága a pusztá méltányossággal szemben az, hogy folyton valami többet keres, azaz mindent Krisztusra vonatkoztat. És ugyanez a többlet jellemzi a keresztény művészetet is.

(XVI. Benedek pápa *Deus Caritas est* kezdetű enciklikája) (212)

*

Ratzinger bíboros hívja fel a figyelmet két egymásnak ellentmondó nagyhétfői szövegre. Az egyik a szenvedő szolgáról szól Izaiás könyvében: „Nem volt sem szép, sem ékes, a külsejére nézve nem volt vonzó”. (Iz 53,2) A másik a Messiásról, a zsoltárok könyvében: „Szebb vagy, mint bárki az emberek közül” (Zsolt 44,3) Hogy szerepelhet ugyanazon a napon ez a két szöveg? Hát úgy, hogy az élet igazi szépsége önmagunk odaadásában rejlik. Olyannyira igaz ez, hogy Krisztusról is elmondhatjuk: soha nem volt annyira szép, mint a szenvedése közben. (212)

*

A megdicsőülés, melyet az Atya ígért a Fiúnak nem csak a Feltámadás és a Mennybemenetel dicsőséges pillanataira érvényes, hanem már a kereszt trónján elkezdődik, ahol Isten szeretete titokzatos módon feltárul a maga teljességében. (Aquinói Szent Tamás) (213)

*

A Kultúra Pápai Tanácsa szövegei közt találjuk:

A szépség minden külső jegyétől megfosztott Szenvedő Szolga eltorzultságában a keresztény ember Isten végtelen szeretetének megnyilvánulását látja. Isten odáig megy, hogy magára ölti a bűn csúfságát, hogy az érzékeken túli változatlan isteni szépségbe emelje, amely fölötte áll minden egyéb szépségnek. A keresztre feszített Krisztus elgyötört arcának ikonja Isten titokzatos szépségéről árulkodik annak, aki nézi. Olyan Szépség ez, amely a fájdalomban, a saját magára már semmiben sem tekintő tökéletes önátadásban teljesedik be. Ez a szeretet azért szép, mert erősebb, mint a Rossz, mint a Halál.

Krisztusnak nem a szenvedése váltott meg minket, hanem a szenvedés közepette és ellenében tanúsított szeretete és engedelmissége. Krisztus fájdalma, kínja – csakúgy, mint bárki másé – soha nem tud szép lenni. Ami szép, az a miértünk való odaadottsága.

A keresztény művészet tehát nem menekülés az esztétikumba. Teljesen felvállalja földi létünk tragikumát, képes meglátni benne a szépséget, amely nem más, mint megváltottságunk Krisztusban. Ez a megváltottság már most működik a történelem homályos eseményeiben.

A keresztény művésznek meggyőződése, hogy az igazi szépség titokzatosan már most átdereng ennek a világnak a sötétségén – önmagunk odaadottsága és a szeretet által. (214)

*

Az igazi szeretet a halál sötét misztériumát át tudja lényegíteni a feltámadás fényévé, melyben a dicsőség minden evilági szépséget felülmúlva ragyog fel. Mert az igazi szépség az Isten szeretete. (XVI. Benedek) (214)

*

A szépség menti meg a világot – írja Dosztojevszkij. De milyen szépség? A szenvedővel egyesülő szeretet... A szépség a létnek egy dimenziója, amely lelkesedést és szeretetet vált ki. Az, amit a szeretet felfedez a szeretett személyben, akiről megsejti: érte érdemes önmagát adni, önmagából kilépni, kockáztatni akár az életét is. (Martini bíboros) (214)

*

A szépség nem merő esztétizmus, hanem valami, amelyen keresztül Isten Krisztusban megnyilvánuló szeretete eljut hozzánk, elbűvöl és magával ragad, önmagunkból való kilépésre készítet és egyetlen igazi hivatásunk, a szeretet felé irányít minket.

(XVI. Benedek, *Sacramentum caritatis* apostoli buzdítása) (215)